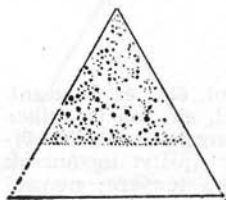

Új időknek új dalai Temesvárott

A magyar irodalomnak az a forradalmi megújulása, mely Ady Endre fellépéséhez és a *Nyugat* indulásához kapcsolódott, az egész magyar nyelvterületen érezte hatását, s állásfoglalásra készítetett írókat-olvasókat egyaránt, a „modernnek, újítóknak, merésznek” ellen vagy mellett. Nem érdektelen felidézni, hogyan, milyen körülmények között hódított teret az új irányzat Temesvárott, ahol a modern törekvések ellen kijátszott költő, a népmemzeti iskola egyik vezéralakja, Szabolcska Mihály élt és működött.

A század elején a városban két nagy példányszámú magyar nyelvű lap jelent meg: a konzervatív *Délmagyarországi Közöny* és a polgári liberális beállítottságú *Temesvári Hírlap*. Előbbiben jelentek meg a pap-költőnek, „a csendes, avitt érzéseket régi formában dalolgotó, egyszerű, nyílt lelkű akadémikusnak” és körének írásai, melyekben Ady és híveinek költészetét támadták, mint amelyhez „kell míg megértjük, vagy ezer esztendő”, és amelyről Szabolcska megjósolta, hogy „Új dalotok múltól lesz és veszendő, ha nem a nép lelkében gyökeredző.” („*Fiaim, csak énekeljete!*” DK 1908. október 17.)

A másik sajtóorgánium, a *Temesvári Hírlap*, rokonszenvezett az új törekvésekkel, beszámolt a forrongásról az irodalomban és művészetekben, figyelemmel kísérte „a nyugtalan vérű, megdöbbenően új, eredeti és diadalmasan szeniális lírikusnak”, Adynak költészetét, s helyet biztosított hasábjain az új szellemű íróknak, mert — amint leszögezte — „kezd kialakulni egy művelt, erős magyar temesvári társadalom, melynek szellemi igényei fokozottak, fogékonysága a szépművészetek, az irodalom iránt növekvőben van, és tudni, bírni akarja a szárnyait bontogató, fejlődő, mélyebben szántó újabbkori magyar irodalom minden eredményét”. Tagjai „forrongó lélekkel ülnek tanácsot afőlött, hogy milyen módon, milyen eszközökkel lehetne a magyar irodalom termékeit terjeszteni és népszerűsíteni Temesvárott”. (*Magyar irodalmi törekvések*. TH 1908. november 15.)

De nemcsak a modern magyar irodalom népszerűsítéséről, terjesztéséről volt szó, hanem az új szellemű irodalom műveléséről is. 1908. november 22-i számában a *Temesvári Hírlap* jelentette, hogy a temesvári fiatal tollforgatók „*Dél*” elnevezés alatt egy irodalmi egyesülésben kapcsolatot teremtettek mindazok között, akik egyformán merésznek, akik itt akarják magasan lobogtatni a modern magyar irodalom zászlaját, itt akarják fokozottabb mértékben felkelteni a közönség figyelmét és érdeklődését a magyar irodalom iránt”. Megjegyezte a lap, hogy az új irodalmi törekvéseknek nincs kijelölt vezére, tagjai nem csatlakoznak egyetlen irodalmi irányzathoz sem, nem nézik le mindazt, ami a múlté, nem rajonganak mindenért, ami új. Nem gúnyolnak ki olyanokat, akik nincsenek velük egy véleményen, és nem istenítenek olyanokat, akikkel nézetük — talán részben — megegyezik. (*A Dél. Irodalmi forrongás*. TH 1908. november 22.)

Tárcarovatában a lap be is mutatta a Dél tagjait oly módon, hogy egy-egy verset közölt Franyó Zoltán (*Zongora-sonáta*), dr. Gálos Rezső (*Halottégetés*), a Goór Pál álnéven író dr. Bürger Ernő (*Alkonyattól reggelig*), S. Hoffer Imre (*Tél*), Jögrné Draskóczy Ilma (*Dal nélkül*) és Vermes Ernő (*Járok a tarlón*) költészetéből. Későbbi számaiban a *Temesvári Hírlap* a fentieknek kívül még dr. Lengyel Ernő, Manojlovics Tódor és dr. Szávay Zoltán verseiből is publikált; Franyó Zoltán visszaemlékezéseiből pedig tudjuk, hogy Lengyel László, Lovas Antal, Pogány Mihály és dr. Böhm Árpád is tagja volt a Dél írócsoportjának. (*A pokol tornácán*. Bukarest, 1972. 392.)

A továbbiakban is a *Temesvári Hírlap* maradt az új formákat, új érzéseket, új hangokat kereső Dél orgánuma. 1908. december 13-án a lap ismét egy csokorra való költeményt mutatott be a Dél tagjainak tollából. A közölt költemények arról tanúskodnak, hogy az írócsoport költészetére a *Nyugat*nak nem a harciasabb, politizáló, a társadalmi változásokra érzékenyebben figyelő irányzata hatott, hanem inkább az az áramlat, amely az artistikumra, a művészi újításokra összpontosította figyelmét. Egyébként a csoport tevékenységét elszigetelt, egyéni törekvések, különféle irányban futó kísérletek jellemzik.

A Dél hű maradt egyik eredeti célkitűzéséhez is, a modern magyar irodalom népszerűsítésének, terjesztésének tervéhez; tagjai vitaesteket, irodalmi matinékat rendeztek, és haladó szellemű közönségük előtt több ízben tartottak előadást az új magyar irodalomról s főleg Adyról.

A hagyományörző temesvári irodalmárok bírálata a Dél csoportja ellen nem késett sokáig. Személyt vetettek a népi hagyományoktól való eltávolodást, a versek érthetetlenységét, s a mozgalmat fiatalok, „irodalmi kócosok“ próbálkozásának, az írói céhből (Arany János Társaság) kirekedtek „szakszervezeti alapon“ történő verselésének nevezték. Az ellentéték azonban nem voltak oly mélyek, hogy a Dél tagjai közül többeket, így Jörtné Draskóczy Ilmát, dr. Gálos Rezsőt, Hoffer Imrét az Arany János Társaság 1909-ben tagjai közé ne válassza, vagy hogy dr. Szávay Zoltánt vendégül ne lássa. „Mégsem lehet olyan szörnyen-rémesen büns ez a költészet — írta ez alkalommal Lengyel László —, ha egyik fiatal képviselőjét magához méltónak ítélte a Társaság.“ (*Hadakozás*. Magyar Dél, 1910. 6.)

A modernek és konzervatívok újabb összecsapására az a körülmény adott okot, hogy a *Temesvári Hírlap* 1909. április 20-án a nagyváradi *A Holnap* antológiából verseket közölt — Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Akos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka költészetéből.

Szabolcska Mihály, kinek érzékenységet mélységesen sértette Ady *Üzenet Költőcske Mihálynak* című verse, megírta *A halál vidám szekeren* című holtnapos imitációjú gúnyversét, és így nyilatkozott: „Egy beteges irodalmi eltévelyedéssel állunk szemben, amelyre Madách szavait kell alkalmaznunk: Nézd komédiának s legott mulattatni fog.“ Ugyanakkor Bethfalvi H. István aláírással Adyt parodizáló vers jelent meg a *Közlönyben*, ezzel a címmel: „Üzenet Vad-ady Endrének — Válassz az Üzenet Költőcske Mihálynak szerzőjének.“ A nyilván álnevet használó szerző, ki a lap szerint „körülbelül torkig van Adyék poézisével“, Ady üzenetét, ezt a „szellemtelen, de azonkívül is gyöngé, sőt rossz verset“ ugyanolyan tónusú és formájú üzenettel kívánta viszonzni. (DK 1909. IV. 20.) Ezt követően a *Közlöny* számaiban egyre-másra jelentek meg gúnyos hangvételű holtnapos imitációk.

A kiújult irodalmi vitában Pogány Mihály, a *Temesvári Hírlap* főszerkesztője nem sok eredménnyel kísérlete meg a szembenálló felek kibékítését, annak hangsúlyozásával, hogy irodalmi alkotások elbírálásánál nem a költői irányzat vagy a poéta személye a fontos, hanem a mű esztétikai értéke, mert „ha szép a vers, akkor szép, akár Szabolcska, akár Ady írta.“ (*Irodalmi háborúság*. TH 1909. IV. 29.)

1909. május 30-án a *Temesvári Hírlap* ismét közölte a nagyváradiak több versét, nevezetesen Branyiczky Dező *Két elhullajtott róssa*, Emőd Tamás *Ének a végekről* című, Franyó Zoltánnak dedikált költeményét, Juhász Gyula *A csönd felé*, Kotzó Jenő *Nápolyban*, Miklós Jutka *Bovaryné* című versét, június 27-én pedig Tibor Ernő festőművész képkiállítására kapcsán a Dél csoportja és a váradi Holnap köre közösen rendezett irodalmi matinét a temesvári Vigadóban. Ez alkalommal Novák Rezső tanár üdvözölte a vendégeket, és bemutatta őket a közönségnek; dr. Nagy Mihály újságíró a Holnap szerepéről, céljairól és már végzett munkájáról beszélt; kifejtette, hogy szükséges az irodalom és művészet decentralizálása, hogy a perifériákon is éppen oly mozgalmat és értő közönséget neveljenek, mint a központban. Juhász Gyula, „a magyar bánatok és halk sejtelmek finomlelkű álmódója“ előbb Ady *Ős Kaján* című versét olvasta fel, majd Babits és Balázs költeményei után saját verseit adta elő, „néhányat szenzációs hatással“. Franyó Zoltán, aki a Holnapnak is, a Délnek is tagja volt, *Új napimádók* címmel esztétikai előadást tartott a modern költészet jellegéről és kifejlődéséről. Dr. Szávay Zoltán a déliek (Franyó, Goór, Lengyel, Manojlovics, Szávay, Vermes) verseiből, Emőd Tamás pedig a Holnap költőinek (Ady, Dutka, Emőd, Franyó, Juhász) műveiből olvasott fel.

A Holnap és a Dél közös matinéjáról a *Közlöny* ezt jelentette: „Június 27-én az úgynevezett modern magyar líra fiatal úttörői Temesvárott jártak, és matiné keretében bemutatták az új poézist. A matinét a Holnap és a Dél karöltve rendezte. A forrongó líra új, modern előharcosai — minden szertelenségük mellett is — kétségtelenül érdekesen mutatkoztak be a temesvári közönség előtt.“

Ez a békülékeny hang reményt ébresztett arra, hogy sikerül az irodalmi háborúság helyi csatározásainak véget vetni. Ekkor azonban az történt, hogy a nyugatos Lengyel Menyhért tehetségtelen poétának minősítette Vértessy Gyula temesvári tanfelügyelőt, a *Szomorúság tarlóján* című verseskötet szerzőjét. Vértessy így reagált: „Alakítsunk mi is irodalmi szakszervezetet lappal és Tegnapp kiadásokkal, ahol mi is megírhatjuk az ellentábor katonáiról, hogy tehetségtelen alakok, a magyar irodalom szegényfoltjai.“ (*Modern kritika*. DK 1909. VII. 3.) Hivatkozott arra a dícséretre, melyben könyvét a *Pécsi Napló* részesítette, mely szerint a költemény-

kötet túl fogja élni az összes Holnapok, Délek, Nyugatok műveit. (*Kritika kritika nélkül.* DK 1909. VII. 4.)

A Holnap és a Dél közös matinéjának mindenesetre megvolt az a hatása, hogy a közönség tartózkodó, bizonyos mértékben szkeptikus rétegének jó részét megnyerte a modern költészetnek, s ez a közönség már az új iránti lelkesedéssel ment el arra a matinéra, melyet 1909. október 17-re hirdettek, s amelyen „az új magyar költészet érdekes alakja, az oly sok elismerésben és támadásban részesített poéta, a modern költőgárda vezére“, Ady Endre és verseinek megzenésítője, dr. Reinitz Béla kívánt a temesvári közönségnek bemutatkozni. Ősszel ugyanis Franyó Zoltánnak sikerült a *Nyugatot* egy Temesvárott rendezendő irodalmi matiné tervének megnyernie. A falragaszokon meghirdetett műsor szerint a Vigadóban tartandó matiné keretében Ady fogja előadni néhány költeményét, Manojlovics Tódor Ady-verseket fog német nyelven, saját fordításában felolvasni, dr. Reinitz Béla pedig el fogja énekelni zongorakísérettel szerzeményeit.

A *Temesvarer Zeitung* beszámolója szerint a matinén megjelent közönség bizonyos elégedetlenségre talált okot amiatt, hogy a beharangozott közreműködők közül ketten nem jelentek meg. A lapokban ismertetett eredeti terv szerint ugyanis a matinét Franyó Zoltánnak, Ady barátjának kellett volna megnyitnia; mind őt, mind Manojlovics Tódort objektív okok akadályozták a megjelenésben. A háromnegyed óras matiné a *Temesvári Hírlap* beszámolója szerint a következőképpen zajlott le:

„Úgy Adyt, mint költeményeinek zseniális megzenésítőjét, Reinitz Bélát a temesvári közönség a legnagyobb szeretettel és a rokonszenves érdeklődés minden jelével fogadta, mint a diadalmasan előrenyomuló új magyar irodalom képviselőit. Az ünnepélyre lejöttek Budapestről a Nyugat szerkesztői: Fenyő Miksa dr. és Osvát Ernő. A matiné a legnagyobb siker jegyében folyt le. Elsőnek Ady lépett a felolvasásztalhoz a közönség lelkes ovációi közepette, és egy rövid felolvasás keretében, melyben írói pályájának kezdetéről, a Nyugat működéséről szólt, mutatkozott be a közönségnek. Majd saját, részint már megjelent, részben pedig egészen új, eredeti verseit olvasta fel. A közönséget először meglepték, majd lebilincseltek és újszerűséggel megragadták és megigézték ezek a költemények. A közönség a felolvasást lelkesen és hosszan megtapsolta. Utána Reinitz Béla dr. adta elő zongorakísérettel az általa megzenésített Ady-versek néhányát. Zseniális kompozícióival, mesteri játékaival és a versek alaptónusához illő hangjával óriási hatást ért el. A közönség frenetikus tapsviharával újból meg újból a zongorához készítette a kiváló zeneszerzőt, aki hatás tekintetében semmivel sem maradt mögötte Ady Endrének.“

A matinét követően Szabolcska a *Közlönyben* megírta *Új költészet* című gúnyversét, a szerkesztőség pedig némi rezignációval állapította meg, hogy „itt, ahol egy éve még hirmondóra sem lett a modern irány, ma már magának Ady Endrének tapsolnak“. Nem kétséges, hogy Temesvárott az új irány csatát nyert.

Az új szellemű irodalom művelése és népszerűsítése terén elért eredmények nyomán a Dél körében felvetődött egy önálló, saját sajtóorgánum létesítésének terve. Olyan folyóírra gondoltak, mely szépirodalomon kívül társadalom- és gazdaságtudományi kérdésekkel is foglalkozzék. A folyóirat szerkesztését dr. Lengyel László vállalta, s 1910. január 1-én valóban megjelent a *Magyar Dél* „szépirodalmi, társadalomtudományi és nemzetgazdasági folyóirat“ első száma, a Moravetz Testvérek kiadásában. A havonta kétszer megjelenő folyóiratnak összesen 11 száma látott napvilágot; egy-egy szám terjedelme 32 oldal volt, a legutolsóé 29. Az egyes füzeteket folyamatosan számozva, 349 oldalas kötetet kapnánk.

A Dél írócsoportja igen változatos anyaggal szerepel a folyóiratban: Lengyel Ernő magvas esszékkel, Franyó Zoltán műfordításokkal, Goór Pál sokszínű írásaival, Jörgné Draskóczy Ilma és Vermes Ernő verseivel. Mellettük országos hírű szerzők jelenléte teszi közérdeklűvé a helyi kezdeményezést. Tekintsük át röviden az egyes füzeteket.

Az első számból kiemelkedik Gozdsu Elek két írása; az egyiknek, egy elbeszélésnek a címe *Ultima ratio*, a másiké *Adyról — néhány szó*. Utóbbi irodalomtörténeti jelentőségű tanulmány, melyet egészben vagy részben más lapok is átvettek. A számban még Lengyel Ernő értekezik *A vidéki sajtóról*. Kunfi Zsigmond pedig *Imperializmus és szocializmus Angliában* címmel fejti ki nézeteit. Az „Írók — könyvek“ rovatban recenzió olvasható Ady *Szeretném ha szeretnének* című kötetéről.

A második számban (január 15.) Lengyel Menyhért az igényes közönség számára stúdiószínházak létesítését javasolja (*Egy kis színház, egy kis bolt*), Járosy Dezső temesvári muzikológus pedig a zene új vívmányait ajánlja a közönség figyelmébe (*Új szépségek a zeneművészetben*). Franyó Zoltán Verlaire *Charleroi* című

költeményét tolmácsolja magyarul. A bánági románság gazdasági és kulturális felemeléséért, a magyar—román barátságért száll sikra Vas Béla (*Délmagyarország és a román kérdés*).

A harmadik füzet (február 1.) Lengyel Ernő Mikszáth-tanulmányát, Babits Mihály *Éji dal* és Balázs Béla *Éjjél a Halászbástyán* című versét, Gozdsu Elek *Nemes rozda* és Móricz Zsigmond *Judith és Eszter* című elbeszélését tartalmazza. Lendvai Jenő szociográfiai dolgozatának témája *A kereskedelmi alkalmazott társadalmi helyzete*.

A negyedik számban (február 15.) látott először napvilágot két Ady-vers: *Engem félig szerettek és Párizs menekül előlem*. (Utóbbi keletzése: Párizs, január végén.) Verssel szerepel e számban Franyó Zoltán is (*Egy poéta cimborámnak*). Elbeszélést közöl a lap Bíró Lajostól (*A harmincnégyéves asszony*) és Szomorj Dezsőtől (*Hosszú nap*). Bresztovszky Ernő szociológiai írással jelentkezik (*Halálország* címen a nagy halálozási arányszám okait vizsgálja).

A március 1-én megjelent ötödik számban Goór Pál Verlaine- és Franyó Zoltán Li Taj-po-fordítása szerepel. A versválogatást kiegészíti Somlyó Zoltán *Komp a Drinán* című költeménye. Figyelmet érdemel Szomorj Dezső *A nagyasszony* című drámaváltozata is.

A hatodik füzetben (március 15.) publikált esszék közül figyelemre méltó Stefan Zweig írása Dickensről (Franyó Zoltán fordításában), Wittner Ottó *Művészet és szocializmus* című értekezését közli. A versek szerzői: Miklós Jutka (*Lenni vagy nem lenni*), Kemény Simon (*Percek*) és Balla Ernő (*Végórán*). Itt olvasható Tömörkény István egy elbeszélése is (*Jánosok*).

A hetedik füzetből (április 1.) kiemelhetjük Lengyel Ernő eszmefuttatását *Az irodalom decentralizációjáról*, Lesznai Anna *Bűcsű a kerttől* és Babits Mihály *Szőlőhegy télen* című versét. Sikerült alkotás Goór Pál *Három nővér* című elbeszélése és Lengyel Géza dialógusa, a *Két asszony*.

A nyolcadik számban (április 15.) Máday Andor a szociáldemokráciáról értekezik (*Haladás és szociáldemokrácia*), Felix Salten *Lueger* című esszéje a bécsi politikus alakját idézi. A *Csipkés Komárominé* című elbeszélés szerzője Móricz Zsigmond.

A május 1-i, kilencedik lapszámban elbeszélés olvasható Bíró Lajostól (*Mária*) és Kaffka Margittól (*Idill*), vers pedig Dehmeltől (*Tragikus jelenés*, Goór Pál fordításában).

A tizedik szám (május 15.) jelentősebb írásai: Lengyel Ernőtől *Történelmi materializmus és a magyar irodalom*, Pogány Józseftől *Marx, Engels és a 48-as magyar forradalom*. E számban olvasható Tömörkény István írása a nazarénusokról (*Új hit és az idők végezte*).

Az utolsó *Magyar Dél*-füzet 1910. július 1-én jelent meg. Ez a szám tartalmazza Kunfi Zsigmond írását *A magyar közjogi politika útjairól*, Wilhelm Bölsche *Bacillusgondolatok* című fejlődéstörténeti eszmefuttatását, Gömöri Gyula írását a társadalomtudományi eszmék fejlődéséről (*Eszmék*), Rilke *Téboly*, Dehmel *Esti séta* című versét.

Miután a *Magyar Dél* tartózkodott a konzervatív tábor elleni mindennemű támadástól, úgy látszott, hogy a helyi irodalmi háborúság elesített. Az Arany János Társaság 1910. évi Mikszáth-émlékkülésén azonban „ilyen kedves módon jellemezte Szentkláray, a tudós történetíró a legújabb költészetet: Üresség, elvtelenség, vallástalan, istentelen és hazátlan kozmopolititás, mely az érzékiségben fullad el és a föld porában vergődik“.

Habár Ady már korábban azt tanácsolta a fiatal verselőknek, hogy ne törődjenek a maradiakkal „ott a petyhüdt, csúf Bega körül“, hiszen — mint írta — már „hódítóan szállnak a ti bátor, új dalaitok“ (*Üzenet Költőcske Mihálynak*), Lengyel László nem állhatta meg, hogy Szentkláraynak ne válaszoljon, és e szavakkal pontot ne tegyen a sokáig húzóó irodalmi vita végére: „Türelmetlen, elfogult, gyűlölködő kifakadás ez, nem vitatkozom vele... Ez a vita már el van intézve. Természeti törvény, hogy az öregeknek távozniook kell. At kell adni a helyet a fiataloknak, az erősebbeknek, a moderneknek, akiknek a szívéből a kor, a haladó kor, melyet diadalútjában gyűlölködéssel egy pillanatra sem lehet megállítani, patintotta ki ezt a költészetet. Természeti törvény. És hogy is éneкли Horatius? »Naturam expellas furca, tamen usque recurret.« (A természet visszatér, ha vasvillával is üzd el.)“ (*Hadakozás*, Magyar Dél, 1910. 6.)